

\* Text vznikl s podporou grantu IAA700280702 GA AV ČR

<sup>1</sup> Pokud dojde k záměrnému vyloučení pozitivní informace z reprezentace objektu, pak je výsledkem kontrast v podobě negativnějšího rozhodnutí, a naopak, pokud dojde k vyloučení informace negativní, docílíme pozitivnějšího výsledku. Efekt kontrastu může nastat třeba v případě, kdy otázce na důvěru vládě předchází informace, která respondentovi připomene, že člen vlády, který se těší jeho největší důvěře, je jako jediný bezpartijní. V takovém případě se může stát, že do své reprezentace vlády vědomě tuto osobu nezahrne a v důsledku tohoto vědomého vyloučení pozitivního aspektu reprezentovaného objektu pak vyjádří negativnější postoj, než by vyjádřil v případě jeho zohlednění.

Různé způsoby utváření, ovlivňování a změn postojů u různých lidí a v různých podmínkách představují související psychologické teorie jako například koncepce Heuristic-Systematic Model [Chen, Chaiken 1999], který je vysvětluje zejména v souvislosti s úrovní motivace, nebo koncepce Elaboration Likelihood Model [Petty, Cacioppo 1986], který se věnuje úrovni rozpracování postoje a to zejména v souvislosti s úrovní motivace a kognitivními schopnostmi.

<sup>2</sup> Autoři poskytují i matematické vyjádření uvedených parametrů, korelací a celého modelu [Tourangeau, Rips, Rasinski 2000: 195-196].

<sup>3</sup> Role hloubky kognitivního rozpracování postoje a jeho vztahu k jednání je systematicky zpracována například v koncepci Elaboration Likelihood Model [Petty, Cacioppo 1986].

<sup>4</sup> Záměr předpovídat z výsledků průzkumů budoucí jednání ovšem není úplně běžný a tradičně se omezuje zejména právě na otázky politické participace, jako je volební účast nebo záměr volit určité politické uskupení. Pro účely předpovídání chování nebo nalezení způsobů, jak jednání ovlivnit (např. v medicínském výzkumu) je vhodné použít sofistikovanější psychologické teoretické koncepty jako je například teorie promyšleného jednání (Theory of Reasoned Action) [Fishbein, Ajzen 1975] nebo její zdokonalení v podobě teorie plánovaného chování (Theory of Planned Behavior) [Ajzen 1985].

<sup>5</sup> Blíže k tomuto tématu a podrobnější vysvětlení modelu zahrnutí/vyloučení i některé jeho praktické aplikace viz Sudman, Bradburn a Schwarz [1996: 100–129] a Tourangeau [1999: 111-131].

*Jiří Vinopal vede Centrum pro výzkum veřejného mínění SOÚ AV ČR, v.v.i. V roce 2007 dokončil doktorský program sociologie na katedře sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kde v současné době vyučuje metody a techniky sociologického výzkumu. Odborně se zaměřuje na oblast metodologie sociologických výzkumů, zejména na využívání kognitivních přístupů při konstrukci výzkumných nástrojů.*

*Lze ho kontaktovat na adrese: [jiri.vinopal@soc.cas.cz](mailto:jiri.vinopal@soc.cas.cz)*

## Postoje k výpůjčkám v soudobé češtině

Tom Dickens

### Attitudes to loanwords in contemporary Czech

**Abstract:** This article uses empirical data to evaluate Czech perceptions of lexical borrowing, based on a nationwide poll conducted in November 2005 by the Public Opinion Research Centre of the Institute of Sociology of the Academy of Sciences of the Czech Republic. The survey combines synchronic and diachronic perspectives, and is the first major study of its kind since Tejnor, October 1970. It broadly concludes that most Czechs accept functionally necessary loanwords, but feel that their language contains a surfeit of peripheral foreign terms, which are used too frequently and somewhat inappropriately. Resistance to lexical innovation from other languages is especially strong amongst the elderly (particularly men) and the less well educated.

**Keywords:** perceptions, attitudes, lexical borrowing, loanwords, foreign terms

### Úvod

Tento článek používá empirická data při evaluaci postojů českých mluvčích k lexikálním výpůjčkám, převzatých z celonárodního průzkumu, který byl proveden v listopadu roku 2005 v Centru pro výzkum veřejného mínění – Sociologický ústav AV ČR.<sup>1</sup> Tento výzkum (dale jen „Postoje“), který spojuje synchronní a diachronní úhel pohledu, představuje první větší studii svého typu v návaznosti na Tejnorův z října 1970.<sup>2</sup> Autor srovnává své závěry nejen se zjištěními Tejnorovými, ale

i s celou řadou novějších dat, zahrnující výsledky z vlastního dotazníku distribuovaného v malém měřítku v červnu-červenci 2005, a dalších dvou úzce zaměřených prací Jiřího Krause [1995] a Silke Gesterové [2000].<sup>3</sup> V textu jsou odlišeny dva hlavní parametry: názory na jazykové prostředky a hodnocení toho, jak jich mluvčí užívá. Bohužel, není v mezích této studie upřesnit realitu úzu těchto prostředků mluvčím, ale Český

národní korpus potvrzuje, že níže uvedená převzatá slova jako celek tvoří důležitou část dnešní slovní zásoby.<sup>4</sup>

„Postoje“ vycházejí z předpokladu, že čeština je jedna (možná dokonce nejdůležitější) z definujících charakteristik české národnosti<sup>5</sup> a že přejímání výpůjček je výsledkem zvažování a konsolidace ideologicky podmíněného vývoje. Lexikální inovace, zvláště na základě cizích jazyků, má také důležité důsledky v rámci veřejné politiky a osobních a profesionálních vyhlídek lidí. Nicméně, poměrně málo pozornosti bylo věnováno možnému dopadu cizích slovních spojení na sebehodnocení a sociální mobilitu znevýhodněných skupin (zejména starších a méně vzdělaných lidí).

Pojem „výpůjčka“ je obvykle chápán lingvisty jako převzaté slovo, které se rozlišuje od slova domácího původu tím, že jeho kořen je cizí, bez ohledu na to, do jaké míry je přizpůsobené. Definice výpůjčky v kontextu tohoto článku je však poněkud užší, a v souladu s chápáním pojmu většiny rodilých mluvčích, vylučuje zcela zdomácnělá slova, jako například *škola* a *tramvaj*. Je třeba jednoznačně rozlišovat mezi ostatními výpůjčkami: (1) přejatými slovy, jež jsou všeobecně známá a používána, ale stále rozpoznatelná jako slova cizího původu, jako *góľman*, (2) importovaným slovníkem, který byl částečně asimilován do českého lexika, ale uchovává si silný rys cizosti, a může tudíž znít stylizovaně, jako *centrkurt*, a (3) lexikálními exoticismy, jež se týkají hlavně cizích reálií a zůstávají mimo standardní užití, jako například *impíčment*. Zejména poslední dvě kategorie jsou vnímány jako problematické.

Důležité je i členění slov podle stylového zařazení. Přemysl Hauser rozlišuje mezi 1. slovní zásobou celonárodní (A. spisovnou: slova spisovného jazyka; B. nespisovnou: nářeční varianty spisovných slov a slova obecné češtiny společná hovorovému stylu a dialektům) a 2. slovní zásobou omezenou (A. územně: slova obecné češtiny, slova oblastní (regionalismy) a slova nářeční (dialektismy); B. sociálně: slova slangová a slova argotická).<sup>6</sup> Zároveň vyděluje slova podle slohových příznaků jako hovorová (např. *džínsy*, *ksicht*) a knižní (*persekovat* atd.), termíny nebo odborné názvy (*tetanus*) a poetismy (*luna*).<sup>7</sup> (Všechny citované příklady jsou převzaty z cizích jazyků.)

Přestože užívání výpůjček se může lišit podle okolností a tématu a také u jednotlivých mluvčích, vlastní cizí výrazy buď slouží k vyplnění lexikálních mezer nebo působí jako uka-

zatele prestiže. Jak tradiční funkce doplnění slovní zásoby, tak i funkce módnosti jsou dnes silně ovlivněny rolí globalizace. V případech, kdy jejich primární funkci je doplnit slovník, přejatá slova jsou široce akceptována, zejména došlo-li k jejich zdomácnění následkem morfologické a fonologické adaptace, jako například *kornflejky/kornflek(s)y* a *cédecčko*. V souvislosti s globalizací je pro mluvčí někdy výhodné užívat internacionalismy: v globálním světě se pak říká těm samým věcem „všude“ stejně, což zjednodušuje komunikaci pro ty, kdo mluví cizími jazyky. Především firemní a profesionální diskurz je plný internacionalismů, které přispívají k mezinárodní komunikaci. Oproti tomu cizí slova, která jsou pouhými módními alternativami existujících domácích lexikálních prvků, jsou obecně vnímána jako nadbytečná. Takové výpůjčky obvykle nejsou používány náhodně; naopak, jsou vybírány na základě zamýšleného cílového publika a sociálního prostředí. V krajních případech, například v určitých obchodních situacích, cizí slova mohou být vyžadována a zároveň mohou sloužit k upevnění statutu mluvčího či dokonce k oslabení role „nezasvěcených“. Muriel Saville-Troiková poznamenává, že (v takových kontextech) „Moc je nejen zobrazena v jazyce, ale je jí také dosahováno jazykem“.<sup>8</sup>

Česká historie vstúpila do rodilých mluvčích povědomí o důležitosti normativní lingvistiky během zápasu o překonání německé kulturní a politické hegemonie a v procesu utváření národního státu.<sup>9</sup> Podnět k puristickému smýšlení byl komplexní a mnohoaspektový. František Daneš rozlišuje dvě řady postojů k jazykové intervenci: instrumentální proti emocionální, a etické proti tradiční, přičemž obě zahrnují racionální a neracionální motivace.<sup>10</sup> Podle George Thomase, neracionální motivace obsahují estetická uvážení (založená na pojmech jedinečnosti národní kultury), společenské či kontextuální faktory, roli národního povědomí (opozici k těm prvkům jazyka, které ohrožují jeho identitu a identitu kultury reprezentované daným jazykem), a psychologické impulzy (potřebu chránit jazyk před předpokládanými interními či externími hrozbami). Racionální motivace zahrnují argument srozumitelnosti (výpůjčky mohou narušit porozumění), sociolingvistická kritéria (funkce solidarity, separační funkce a funkce prestiže), a strukturální argumenty (vztahující se k problémům fonologické a morfologické adaptace).<sup>11</sup>

Tabulka 1: Názor na množství cizích slov v češtině<sup>18</sup>

Vzdělání	(Neúplné) základní	Střední bez maturity a	Střední s maturitou	VOŠ, Bakalářské a VŠ	Celkem
Příliš mnoho	54	54	40	35	48
Příliš málo	0	0	0	6	1
Tak akorát	34	39	57	53	44
Neví	12	7	3	6	7

Tabulka 2

Pohlaví	Muž					Žena					
	Věk	15–29	30–44	45–59	60+	Celkem	15–29	30–44	45–59	60+	Celkem
Příliš mnoho		27	49	62	77	52	28	51	43	58	44
Příliš málo		0	0	0	0	0	0	0	2	3	1
Tak akorát		60	42	38	20	41	67	41	48	32	48
Neví		13	9	0	3	7	5	8	7	7	7

Meze puristického přístupu byly původně odhaleny badateli Josefem Zubatým a Václavem Ertlem ve dvacátých letech minulého století, přesto však až Pražský lingvistický kroužek na počátku třicátých let definitivně potvrdil legitimnost funkčně nezbytných výpůjček. Vilém Mathesius a další členové Kroužku prosazovali jazykovou změnu na bázi „pružné stability“, která odmítala zachování starobylosti jazyka.<sup>12</sup> Ačkoli hrozba germanizace zcela zanikla po roce 1945, puristický odkaz prokazatelně dále ovlivňoval veřejné vnímání v době socialistické.<sup>13</sup> Tendence Čechů vyvarovat se nadbytečných jazykových výpůjček, trvající do roku 1989, spočívala v kombinaci socio-politických a lingvistických faktorů. Předně, lidé v období komunismu neměli velké pohnutky k tomu, aby přijímaly ideologicky motivované rusismy se značně odlišnou hláskovou stavbou, a zároveň byli vystaveni západoevropským vlivům většinou pouze okrajově.<sup>14</sup> Za druhé, je možné, že podstata teorií jazykové kultury vycházejících z Pražského lingvistického kroužku je nepřesná v samém smyslu konservatismu, protože akceptuje normy spisovné češtiny jako základ pro jazykový vývoj.<sup>15</sup> Za třetí, pravidla českého tvoření slov pravděpodobně bránila procesu přejímání slov z jazyků češtině geneticky nepříbuzných.<sup>16</sup>

I když postoje Čechů k cizím slovům, které platily v Čechách do roku 1989, už neplatí do stejné míry, většina lidí trvá dokonce i v současnosti na názoru, že výpůjčky jsou používány přespříliš, a to zejména v každodenní konverzaci, v politice a ve veřejném životě. Dickinsovy respondenti vyjádřili teoretickou preferenci pro slovník odvozený z domorodých zdrojů, a všeobecně připisovali přebytek přejatých slov evropské integraci a jazykovým móresům mladé generace, médií, politiků, reklamních zaměstnanců a obchodníků. Nicméně, výpůjčky samy o sobě nebyly zdrojem znepokojení, nýbrž pocit, že mnoho cizích výrazů neslouží žádnému účelu, a že jsou používány nesprávným způsobem. Většina respondentů v „Postojích“ rozpoznala hodnotu výpůjček pevně zavedených ve správném kontextu. Dotázání, zda zakořeněné internacio-

nalismy (jako například *WC / toaleta místo záchod a suvenýr místo upomínkový předmět*) jsou oprávněně na základě toho, že zvyšují dorozumění mezi lidmi, téměř 80 % odpovědělo „ano“, zatímco Tejnorovi respondenti byli zřetelně rozděleni na dvě poloviny ve svých odpovědích.

## Analýza empirických dat

Jak ukazují veškeré větší studie, významné procento Čechů má pocit, že počet cizích slov přesahuje jejich potřebu v jazyce. Zhruba 48 % dotázaných v „Postojích“ řeklo, že čeština obsahuje příliš mnoho přejatých výrazů, zatímco přibližně 44 % považovalo jejich množství za víceméně odpovídající. Oproti tomu, 64 % v Tejnorově průzkumu popsalo celkové množství výrazů z cizích jazyků jako „nadměrné“; v Dickinsově menší studii, 40 % respondentů kritizovalo rozsah výpůjček, a 47 % se domnívalo v Gesterově rozsáhlejší dotazníku, že čeština je přesycena anglicismy.

Jak Tejnor, tak Dickins zjistili, že vzdělání a věk mají největší vliv ze všech závislých proměnných na interpretaci cizích lexikálních vlivů. Jednalo-li se o dotazované s nedokončeným středním vzděláním, 67 % Tejnorových respondentů a 54 % z Dickinsova vzorku se domnívalo, že čeština obsahuje příliš mnoho cizího lexika, zatímco 53 % Tejnorových a zároveň Dickinsových absolventů vysokých škol bylo smířených se stávající situací. „Postoje“ zvýrazňují ještě nápadnější vzájemný vztah mezi názory na přejímání cizích slov na jedné straně a věkem a pohlavím na straně druhé: z dotázaných starších 60 let, 67 % v této studii je kritických vůči počtu výpůjček, v porovnání s pouhými 28 % z věkové skupiny 15 - 29 let, a 52 % mužů se staví proti stupni přejímání, oproti 44 % respondentů ženského pohlaví. Zatímco 62 % mužů ve věku 45 - 60 let a 77 % mužů starších 60 let považovalo počet cizích slov za nadbytečný, čísla pro ženy ve stejných věkových skupinách byla 43 % a 58 %. Dokonce i za předpokladu možných (ale nepravděpodobných) osobitých vlastností vzorku respon-

Tabulka 3: Názor na přejímání slov z jiného jazyka<sup>20</sup>

Věk a vzdělání	Tejnor						Dickins						
	a.	15-18	55+	b.	c.	d.	a.	15-19	60+	b.	c.	d.	e.
(Rozhodně) obohacuje	8	17	5	5	13	12	5	10	0	8	0	8	3
Spíše obohacuje	29	29	19	22	53	32	34	38	23	24	25	75	47
Spíše kazí/ochuzuje	35	19	39	35	20	44	38	31	46	34	58	8	34
(Rozhodně) kazí/ochuzuje	11	2	22	17	7	0	9	4	13	14	0	0	3
Neví(m)	13	29	11	19	0	0	14	17	18	20	17	9	13
Jiná odpověď	4	4	4	2	7	12	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Pozn.: a. Všichni, b. (Neúplně) základní, c. VŠ s technickým zaměřením, d. VŠ s humanitním zaměřením, e. Všichni vysokoškoláci a absolventi.

Tabulka 4: Názor na přejímání slov z jiného jazyka

Věk a vzdělání	15-29	30-44	45-59	60+	a.	b.	c.	d.	Celkem
(Rozhodně) obohacuje	8	7	3	0	8	3	5	3	5
Spíše obohacuje	45	33	32	23	24	31	40	47	34
Spíše kazí/ochuzuje	27	39	41	46	34	39	40	34	38
(Rozhodně) kazí/ochuzuje	8	10	8	13	14	11	7	3	9
Neví	12	11	16	18	20	16	8	13	14

Pozn.: a. (Neúplně) základní, b. Střední bez maturity, c. Střední s maturitou, d. VOŠ, Bakalářské a VŠ

dentů, muži středního a vyššího věku se zdají být obzvláště odolní vůči změně.<sup>17</sup> Je třeba však dodat, že se jejich postoje k cizím slovům neodrží nevyhnutelně v tom, jak oni sami mluví. Někdy se stává, že lidé, kteří proklamativně vystupují proti výpůjčkám, jich přesto dost běžně užívají.

Mnoho Čechů se zdá být stále přitahovaných představou jakéhosi semi-mytického zlatého věku, kdy byl jejich jazyk určitým způsobem neposkrvněný a vytříbenější. Když byli požádáni, aby porovnali stav češtiny mezi lety 1990 a 1995, většina z 1078 respondentů Jiřího Krause ve všech věkových skupinách a všech jeho osmi specifických doménách tvrdila, že jazyk zdegeneroval. „Postoje“, které chronologicky následovaly Krausův výzkum, konstatovaly všeobecně podobné výsledky pro období od roku 1995 do 2005. Pouhých 12 % Dickinsových dotázaných trvalo na tom, že lidé v současnosti píšou česky lépe než zhruba před deseti lety, a 55 % označilo úroveň psané češtiny za klesající, zatímco 15 % prohlásilo, že mluvená čeština se zlepšila, v kontrastu s 58 % respondentů, kteří zpozorovali její úpadek. Představa, že jazyk upadá, se neomezuje na češtinu, a pocit, že jazyk byl znečištěn cizími vlivy, je často přinejmenším faktorem v této reakci.

Celkové postoje k dopadu lexikálního přejímání doznaly od roku 1970 překvapivě pouze nepatrných změn. Více respondentů v Tejnorově a Dickinsově studii tvrdilo, že cizí slova ochuzují, spíše než obohacují jazyk – Tejnor: 46 % oproti 37 %, a Dickins: 47 % oproti 39 %.<sup>19</sup> Mladší a lépe vzdělaní respondenti mají sklon k zdůrazňování pozitivních aspektů přejímání cizích slov, zatímco starší a méně vzdělaní dotázaní se více soustředí na jeho negativní důsledky. 61 % Tejnorových respondentů ve věku nad 55 let, a 52 % z těch, kteří měli pou-

ze základní (nebo neměli žádné) vzdělání, se domnívalo, že přejímání ochuzuje jazyk, v porovnání s 59 % mezi Dickinsovými 60 (a více) letými a 48 % v jeho skupině nejméně vzdělaných. Mezi Tejnorovými dotázanými ve věku 15 – 18 a 19 – 24 let, 46 % a 47 % nahlíželo na výpůjčky jako na obohacující jev, a 48 % z Dickinsových 15 – 19 letých, stejně tak jako 53 % z jeho 15 – 29 letých, s tím souhlasilo.

50 % všech participantů s vyšším vzděláním se v „Postojích“ domnívalo, že výpůjčky obohacují jazyk, ve srovnání s 37 % respondentů, kteří je posuzovali jako ochuzující. Vnímání absolventů v tomto smyslu podstoupilo zajímavou transformaci od roku 1970 – 66 % absolventů VŠ s technickým zaměřením a 44 % s humanitním zaměřením v Tejnorově studii označilo cizí výrazy jako obohacující, zatímco stejně zaměřená analýza Dickinsova dotazníku ukazuje 25 % u technického a 83 % u humanitního zaměření. Zdá se, že absolventi VŠ s technickým zaměřením vidí novou terminologii jako komplikující faktor, kdežto absolventi humanitních oborů jsou v současnosti převážně smířeni s důležitostí výpůjček a odmítají „neracionální“ argumenty pro jazykovou intervenci. Vzájemný vztah mezi věkem a vzděláním je nyní zřetelnější – 83 % z 20 – 29 letých absolventů a 46 % z 60 a více letých absolventů se drželo názoru, že cizí lexikální prvky zdokonalují češtinu, kdežto 53 % příslušníků mladší a 76 % příslušníků starší věkové skupiny, mezi těmi se základním či žádným vzděláním, vidí jejich vliv jako škodlivý.

Změny v postojích k jazyku a v jeho použití v rozdílných etapách života, známé v angličtině jako „age-grading“, jsou prověřené sociologickým výzkumem.<sup>21</sup> Každá generace starších lidí má tendenci k vnímání cizích slov méně pozitivně

Tabulka 5: Reakce na používání cizích slov

	Gester		Dickins	
	Ano	Ano	Ne	Neví
Začátek po r. 1989	58	80	8	12
Podpora porozumění	43	51	26	23
Záležitost mladých	40	72	22	6
Uspadnutí života	37	38	45	17
Pro češtinu špatné	27	54	35	11
Obohacení češtiny	25	20	69	11
Omezení	22	42	39	19
Ohrožení kultury	18	35	45	20
Záležitost odborníků	8	33	48	19
Regulace zákonem	2	7	70	23

Tabulka 6: Jak často přináší potíže –\*

	Při četbě tisku?	Při používání techniky?	Při sledování televize?	Ve styku s úřady?	Při odborném studiu?	Při četbě beletrie?
Ano, téměř neustále	6	14	3	2	4	2
Často, v mnoha situacích	42	53	32	19	34	9
Jen občas, v určitých situacích	47	18	53	44	28	41
Ne, nepřináší to potíže	4	2	11	28	7	31
Neví	1	13	1	7	27	17

\* Vyjádřeno ve smyslu „platné procentuálnosti“ [valid percentages] (chybějící data jsou vyloučena).

než byla v minulosti zvyklá, a než mají sklon její následovnici v současnosti. Nicméně, Dickinsonovo zjištění, že „age-grading“ se v české společnosti zjevně týká více mužů než žen, je mnohem méně předvídatelné. Mezi 60 a více letými v „Postojích“, 67 % mužů v porovnání s pouhými 52 % žen považovalo přejímání cizích slov za škodlivé, zatímco celkové výsledky pro obě pohlaví byly téměř identické (47 % v obou případech poukázalo na negativní dopad výpůjček).

Jako odpověď na detailnější otázku týkající se příčin lexikálního přejímání, 80 % Dickinsonových respondentů souhlasilo s názorem, že příliv výpůjček začal po roce 1989, a 72 % vnímalo přejímání cizích slov jako charakteristický rys mladší generace. Je zajímavé, že když byli respondenti dotázáni přímo, zda mohou být cizí slova ospravedlněna, protože „usnadňují život“ a „podporují porozumění mezi lidmi“, množství potvrzujících odpovědí bylo mnohem vyšší – 61 % a 78 %. 54 % ze vzorku dotázaných vidělo cizí slova jako špatná pro češtinu, s tím, že pouze 35 % jejich existenci posuzovalo jako hrozbu národní kultuře, a 33 % je považovalo za exkluzivní doménu odborníků. Ačkoli 42 % respondentů obhajovalo zdrženlivost při používání výpůjček, 39 % ji nepokládalo za nutnou.

Většina českých mluvčích cítí určitou nezpůsobilost v souvislosti s užíváním slov pocházejících z cizích jazyků. Když byli respondenti dotázáni, jak často jim cizí výrazy způsobují problémy v každodenním životě, 86 % odpovědělo „jen občas“, „často“ nebo „téměř neustále“. 46 % Dickinsonových 60 a více letých tvrdilo, že se pravidelně či trvale setkávají s těmito potížemi. V dotazníku Gesterové, 87 % podobně potvrdilo, že „někdy“ nebo „často“ zápolí s výpůjčkami. 63 % Dickinsonových respondentů, zahrnujících 78 % absolventů vysokých škol a 73 % 15 – 29 letých, se drželo názoru, že potřebují lepší porozumění výrazům cizího původu.

Přes 90 % Dickinsonových respondentů se ptá někoho jiného, když nerozumějí cizímu výrazu, zatímco 62 % konzultuje slovník cizích slov. Pouze 30 % používá internetové hledače k určení významu přejatého slova, avšak toto číslo zahr-

nuje 55 % všech 15 – 19 letých a 49 % všech 20 – 29 letých. Absolventi vysokých škol jsou nejvíce nakloněni konzultaci veškerých druhů tištěných slovníků. 51 % dotázaných ve vzorku Gesterové určilo jako první zdroj informací slovník cizích slov, zatímco 42 % by se raději zeptalo někoho jiného. Podobně jako Gesterová, Tejnor požádal své respondenty, aby seřadili rozdílné zdroje podle jejich důležitosti – 54 % bylo odkázaných na slovník cizích slov a 28 % poukázalo na roli médií.

Jazyková doména představující největší potíže pro české mluvčí je moderní technologie. S vyloučením Dickinsonových chybějících dat, 67 % všech respondentů tvrdilo, že technické termíny neustále či často představují problémy. Obecným pravidlem je, že čím lépe jsou lidé informováni, tím více cítí, že potřebují přístup ke slovníku vědecké inovace. 52 % všech absolventů vysokých škol v „Postojích“ označilo výpůjčky ve specializovaných oblastech studia za pravidelnou příčinu obav, kdežto pouze 31 % dotázaných s neúplným (základním) vzděláním se vyjádřilo stejným způsobem. Většina respondentů ve všech vzdělanostních a věkových skupinách souhlasila s tím, že mají často nebo stále problémy s importovanými termíny v oblasti technologie, avšak čísla se měnila od 79 % u absolventů s titulem do 64 % u těch s neúplným vzděláním, a od 76 % u 15 – 29 letých do 57 % u 60 a více letých. 49 % dotázaných potvrdilo, že se trvale nebo často střetává s problémy při čtení tisku, ovšem toto číslo zahrnovalo 73 % 60 a více letých v porovnání s pouhými 37 % z věkové skupiny 15 – 29 let. Porozumění cizím výrazům ve skupině 60 a více letých je také nejvíce testováno rozšířeným výskytem lexikálních výpůjček v televizním vysílání: 45 % zde prohlásilo, že množství cizích slov v televizi často nebo stále narušuje porozumění.

Jelikož anglicismy jsou v současnosti vůdčím zdrojem lexikální inovace, je možné očekávat, že čeští rodilí mluvčí budou považovat angličtinu za výzvu své jazykové samostatnosti. 56 % dotázaných v „Postojích“, zahrnujících 75 % respondentů s velmi dobrým ovládnutím angličtiny a 76 % s pasivní znalostí, přesto nepociťuje, že angličtina ohrožuje jejich jazyk. V tomto případě se opět jedná o vzájemný vztah mezi odpo-

Tabulka 7: Vhodnost přejímání slov („žádné odpovědi“ jsou vyloučeny)

	Tejnor			Dickins		
	Vhodné	Nevhodné	Nevím	Vhodné	Nevhodné	Neví
Z řečtiny nebo latiny	60	22	18	37	33	30
Z němčiny	21	65	14	39	40	21
Z angličtiny				57	22	21
Z jiných neslovanských jazyků	30	48	22	28	40	32
Z ruštiny				25	46	29
Z jiných slovanských jazyků	34	46	20	34	39	27
Z jiných světových jazyků	n/a	n/a	n/a	9	62	29

Tabulka 8: Zbytečnost používání cizích slov při běžné konverzaci

Věk	15–29	30–44	45–59	60+	Celkem
Ano, často	18	36	34	53	35
Ano, někdy	43	39	44	28	39
Ne, nenastávají	24	18	15	11	17
Neví	15	7	7	8	9

vědmi a věkem a vzděláním, s tím, že starší a méně vzdělání mají větší sklon k rozpoznání hrozby.

57% z Dickinsova vzorku respondentů, včetně více než tři čtvrti 15–29 letých a přes dvě třetiny absolventů, považuje angličtinu za nevhodnější jazyk pro lexikální výpůjčky. Naopak, ve skupině 62 dotázaných, která shledala angličtinu nevhodnou v tomto smyslu, 21 bylo starších 60 let a 49 nemělo žádnou znalost angličtiny. Počet mluvčích vnímajících latinu a řečtinu jako vhodný zdroj klesl ze 60 % v roce 1970 na 37 %, nicméně v případě němčiny vzrostl z 21 % na 39 % (což zahrnuje 57 % věkové skupiny 20 – 29 let). Tejnorovy závěry nejsou bohužel srovnatelné se závěry ostatních, jelikož jsou založeny na zdánlivě politicky nutném rozhodnutí spojit angličtinu s jinými západoevropskými jazyky a ruštinu se slovanskými jazyky.

Současné vnímání angličtiny jako zdroje lexikálních výpůjček odráží její popularitu jako cizího jazyka, která je odvozena jak z její užitečnosti, tak z módního statutu, jenž angličtina nabyла zejména mezi mladými lidmi. 89 % všech Dickinsových dotázaných se cítilo znevýhodněno neznalostí angličtiny, a angličtina byla označena jako jeden ze dvou oblíbených jazyků u 74 % 15 – 19 letých. Velká většina Dickinsových respondentů prohlásila, že turismus (91 %), globalizace (84 %), americká (81 %) a evropská (75 %) kultura aktivně podporují pře-

jímání cizích slov, nicméně 69 % také uznalo, že neracionální motivace české kultury a tradice mohou působit jako protipól tohoto procesu. Respondenti jak v Tejnorově, tak v Dickinsově studii prohlásili, že „často“ nebo „někdy“ potkávají mluvčí, kteří používají nadměrný počet cizích slov – 94 % a 74 %. Tejnor dále zjistil, že 74 % dotázaných zavrhuje nadměrné užívání výpůjček nebo s ním nesouhlasilo. 53 % Dickinsových 60 a více letých, v porovnání s 18 % 15 – 29 letých, sdělilo, že jsou často vystaveni přebytečnému cizímu lexiku. Ti, kteří dobře ovládali cizí jazyky, byli obecně více ochotní přijímat výpůjčky – pouze 13 % z plynule hovořících anglicky obvinilo své krajany z příliš častého používání cizích slov.

Když byla respondentům v „Postojích“ položena otázka, týkající se jejich vlastního jazykového chování, 50 % konstatovalo, že „(téměř) nikdy“ nepoužívají výpůjčky v běžné konverzaci, a nebo že je používají „zřídka“. Oproti tomu 62 % z Tejnorova vzorku trvalo na tom, že „výjimečně“ čerpají z cizích jazyků. Obě studie ukázaly, že zejména starší lidé a lidé nejméně vzdělání se zdráhali připustit užívání cizích slov. Pouze 3 % 60 a více letých v „Postojích“ prohlásilo, že pravidelně a nepřetržitě čerpá z cizího lexika. Tento poměr stoupá k 48 % v případě respondentů ve věku 15 – 19 let. 40 % 25 – 39 letých a 36 % 40 – 50 letých v roce 1970 používalo cizí terminologii alespoň

Tabulka 9: Proč lidé používají mnoho cizojazyčných výrazů?<sup>23</sup>

Věk		15-19	20-29	30-44	45-59	60+	Celkem
Snaha vypadat důležitě, chytře; předvést se	1. důvod	50	33	40	40	46	41
	2. důvod	17	39	19	32	24	27
Je to módní trend	1. důvod	14	3	21	10	15	13
	2. důvod	0	11	7	9	10	9
Pro některá slova není český výraz	1. důvod	0	15	6	2	4	5
	2. důvod	33	0	13	3	3	7
Neznají ekvivalent v češtině, nedostatek slovní zásoby	1. důvod	7	0	2	3	0	2
	2. důvod	17	0	7	3	7	5
Vliv práce s počítači, rozvoje techniky	1. důvod	0	6	2	7	4	4
	2. důvod	0	0	0	12	7	5
Vliv médií, reklamy	1. důvod	0	6	11	7	8	8
	2. důvod	0	0	16	18	17	14
Vliv globalizace, rozvoj cestování, kontakt s cizinci, jazyky	1. důvod	0	0	4	7	8	5
	2. důvod	0	11	19	6	14	12

Tabulka 10: Názor na používání cizích slov<sup>25</sup>

	Tejnor			Dickins					
	Mám námitky	Nemám námitky	Nevím, nezajímám se	Rozhodně vadí	Spíše vadí	Spíše nevadí	Rozhodně nevadí	Nezajímá se	Neví
Každodenní rozhovory	64	31	5	19	35	32	10	2	2
Politický a veřejný život	47	38	15	16	42	29	7	4	2
Hospodářství a obchod	47	42	11	10	21	47	11	7	4
Jiné pracovní obory	n/a	n/a	n/a	6	18	40	10	10	16
Reklama	n/a	n/a	n/a	19	28	30	13	8	2
Sport, koníčky, cestování	29	53	14	7	22	44	16	3	8
Populární kultura	33	49	22	13	29	36	17	2	3
Zdraví a krása	18	75	7	10	24	33	13	10	0
Počítače a technika	12	75	13	4	10	38	32	11	5

„někdy“, zatímco u totožných respondentů v současnosti – patřících nyní do skupiny 60 a více let – to bylo pouze 28 %.

Snaha předvést se byla citována jako jedna z hlavních motivací pro nadměrné používání výpůjček u téměř 68 % všech respondentů. Tendence projevit se odlišně od ostatních uživatelů jazyka je v určitém rozporu s českým „egalitářským etosem“, který je analyzován Ladislavem Holým.<sup>22</sup> Další důležité motivy pro velký výskyt cizojazyčných výrazů jsou módní vlivy (označeny u 22 % respondentů), vlivy médií (22 %) a globální změna (17 %). Dickinsovi dotázaní téměř vždy rozpoznali důležitost médií a globalizace, ačkoli je překvapující, že pouze 10 % z nich zdůraznilo roli technologie.

Obecně řečeno, Češi dávají přednost domněle domácím lexikálním prvkům před výpůjčkami. 56 % Dickinsových respondentů tvrdilo, že by použili český výraz, kdykoli je to možné, nicméně 29 % prohlásilo, že použití je závislé na kontextu. V tomto případě se postojе mluvčích opět vztahují k věku: 75 % 60 a více letých se rozhodne pro českou frázi, v porovnání s 33 % 15 – 29 letých. Důležitost kontextu byla rozpoznána 42 % z věkové skupiny 15 – 29 let, ale pouze 15 % 60 a více letých. Tejnor a Dickins zdůraznili dvě obecné oblas-

ti, které byly pocíťovány jako obzvláště problematické pro přijímání cizích slov: každodenní konverzace (64 % Tejnorových a 54 % Dickinsových respondentů zde bylo proti výpůjčkám), a politický a veřejný život (Tejnor: 47 %, Dickins: 58 %). Tejnor dále odhalil silné námitky vůči výpůjčkám v ekonomickém kontextu (47 %), zatímco Dickins pozoroval podstatné obavy ve sféře reklamy (47 %).

Zatímco normativní pocity přetrvávají v určitých oblastech, nejsou důkazy pro to, že tyto názory představují systematický či soustředěný nesouhlas s moderní společností nebo s pokrokem v obecném smyslu, jak bylo občas skutečností v době První republiky.<sup>24</sup> Většina z Tejnorova a Dickinsova vzorku respondentů nebyla znepokojena vypůjčeným lexikem objevujícím se v technologii (a výpočetní technice), zdravotnictví (a kosmetice), a sportu (a aktivit volného času). Dickinsovi respondenti byli také docela smířeni s výskytem cizích výrazů v zaměstnání. Skupina 60 a více letých vyjádřila největší nedůvěru k výpůjčkám ve všech identifikovaných kategoriích, zatímco 29 a méně letí byli nejméně znepokojeni.

Aby zmírnil introspektivní charakter mnohých odpovědí, Dickins položil svým respondentům otázku, jak vnímají přijímání lexikálních výpůjček jinými skupinami mluvčích. Vznik

Tabulka 11: Jak se staví k přijímání cizích slov

	Rozhodně jej podporují	Spíše jej podporují	Spíše mu brání	Rozhodně mu brání	Neví
Mladí lidé	60	39	0	0	1
Lidé středního věku	6	58	30	0	6
Lidé staršího věku	1	3	56	36	4
Pracovníci médií	45	47	3	1	4
Politici	44	46	2	1	7
Tvůrci reklamy	63	31	1	0	5
Obchodníci	35	54	2	0	9
Vědci	36	32	8	1	23
Učitelé*	6	37	25	4	28
Kdo jiný přijímání cizích slov podporuje	11	9	n/a	n/a	80
Kdo jiný přijímání cizích slov brání	n/a	n/a	8	9	83

\* „Žádná odpověď“ je vyloučena.

Tabulka 12: Kterému výrazu dává přednost?

	Domácímu slovu	Cizímu slovu	Podle okolností	Neuvažuje o tom	Neví
Kopaná/fotbal	23	57	12	8	0
Košiková/basket(bal)	43	37	13	7	n/a
Kulturistika/bodybuilding	91	2	4	3	n/a
Vědecko-fantastický/sci-fi	36	40	18	5	1
Vteřina/sekunda	50	22	21	6	1
Výlučně/exklusivně	57	21	17	3	2
Jazykověda/lingvistika	71	9	10	7	3
Dějiny/historie	36	23	32	8	1
Počítač/computer	72	12	11	4	1
Večírek/párty	60	16	18	5	1

lá data poskytla velice jednotnou řadu výsledků. Fakticky všichni dotázaní byli toho názoru, že mladší generace, média, politikové, reklamní pracovníci a obchodníci dávají přednost výpůjčkám, zatímco starší lidé mají tendenci být proti. Většina respondentů se také domnívala, že lidé středního věku (64 %) a vědci (68 %) jsou dobře vybaveni k užívání cizích slov. Pouze v případě učitelů se dojmy výrazně lišily: 43 % je považovalo za souhlasící s výpůjčkami, 29 % tvrdilo, že učitelé jsou proti, a 28 % nebylo rozhodnuto.<sup>26</sup> Všeobecná shoda dotázaných v tomto případě je odrazem úzkého vzájemného vztahu mezi sebehodnocením mladých, lidí středního věku a starší generace na jedné straně, a dojmu z Dickinsova vzorku jako celku na straně druhé. 99 % 15 - 29 letých a stejně tak 99 % ze všech věkových skupin v „Postojích“ potvrdilo, že mladí lidé jsou příznivě nakloněni výpůjčkám, zatímco 93 % 60 a více letých, a také 93 % všech respondentů prohlásilo, že starší lidé jsou proti.

Potřeba cizí terminologie je široce uznávána i tehdy, když jsou uživatelé vystaveni zostuzení svými krajany. 48 % Tejnorových a 46 % Dickinsových respondentů označilo přejímání cizích slov za nevyhnutelné, zatímco pouze 33 % a 39 % se domnívalo, že Češi by vždy měli především hledat vhodný domácí výraz. Mladí a lépe vzdělaní mluvčí jsou silně přesvědčeni o nezbytnosti cizích lexikálních výrazů: 61 % 15 - 29 letých a 59 % absolventů vysokých škol je považují za nenahraditelné. Naopak pouze 36 % dotázaných s nedokončeným středním vzděláním a 30 % ve věkové skupině 60 a více let vidí lexikální výpůjčky jako nutné. Nicméně, když jim byla položena konkrétní otázka, zda stojí za to hledat české fráze na místě dobře známých výpůjček jako *internet* a *pizza*, 61 % všech respondentů řeklo „ne“, a pouze 25 % odpovědělo „ano“.<sup>27</sup>

Teoretické upřednostňování českých slov u většiny lidí (včetně vzdělanějších i starších) se obecně týká těch případů, v nichž existuje zřetelná volba mezi českým výrazem a jeho cizím protějškem, pokud ovšem není česká verze v současnosti považovaná za zastaralou nebo nemá užší či rozdílné významové rozpětí. Požádání zvolit si jednu ze dvou dublet, jako například *aluminium* a *hliník* nebo *substantivum* a *podstatné jméno*, 66 % volilo český výraz, 20 % řeklo, že to závisí na kontextu, a méně než 6 % se rozhodlo pro cizí formu. 55 % v Tejnorově studii vyjádřilo preferenci pro české slovo, 29 % trvalo na tom, že užívají obě varianty, a 13 % tvrdilo, že soustavně volí mezinárodní verzi.

Ze seznamu deseti synonymních dublet zvolených pro tento průzkum, pouze *foťbal* a *sci-fi* byly považovány většinou Dickinsových respondentů za více přijatelné než jejich české protějšky. Nicméně, mladší dotázaní a lidé s dobrou znalostí jazyků se mnohem více přikláněli ke zvolení cizího výrazu v případech, kdy cizí slovo v podstatě nabylo všeobecné uživatelnosti. Rozdíl ve vnímání 15 - 19 letých a 60 a více letých tu byl markantní. Například nejmladší věková skupina vykazovala zřetelnou preferenci pro *basket(bal)* a *sci-fi* - 69 % a 62 % - a nejstarší věková skupina odhalila podobnou zálibu pro *košíková* a *vědecko-fantastický* - 64 % a 62 %.

Kalky, jako například *časovač* a *(počítačová) myš*, jsou všeobecně považované za vhodnější než přímé výpůjčky z toho důvodu, že vliv cizího jazyka je tu mnohem méně patrný. Pouze 17 % Dickinsových respondentů vyjádřilo jakýkoli odpor k překladům výpůjček. Větší tolerance forem, které způsobují minimální narušení pravidel českého tvoření slov, se dále odráží v preferencích mluvčích pro český pravopis dublet jako *džentlmen* a *gentleman*, nebo *manažer* a *manager*. Zatímco 47

Tabulka 13: Vhodnost užití cizojazyčných slov v médiích („žádné odpovědi“ jsou vyloučeny)

	Tejnor			Dickins		
	Vhodné	Nevhodné	Nevím	Je to vhodné	Je to nevhodné	Neví
Eskalace	3	75	22	30	52	18
Parametr	39	48	13	69	26	5
Disproporce	35	52	13	55	34	11
Adekvátní	5	70	25	61	31	8
Stimul	8	68	24	44	44	12
Prognóza	31	54	15	73	22	5
Trend	14	65	21	67	27	6
Platforma	22	63	15	35	48	17

Tabulka 14: Vhodnost slova pro novinový článek

	Tejnor			Dickins		
	Vhodné	Nevhodné	Nevím	Je to vhodné	Je to nevhodné	Neví
Gigantický	29	65	6	56	41	3
Bibliotéka	16	69	15	28	69	3
Interesovat	20	68	12	25	71	4
Pasažér	32	62	6	74	25	1
Devalvace	n/a	n/a	n/a	40	55	5
Monitorovat	n/a	n/a	n/a	44	53	3
Lukrativní	n/a	n/a	n/a	46	51	3
Komodita	n/a	n/a	n/a	24	71	5
Lobovat	n/a	n/a	n/a	28	66	6



% vzorku respondentů obhajovalo použití české ortografie, 22 % volilo cizí pravopis, a 20 % prohlásilo, že to záleží na kontextu.<sup>28</sup> Opět je patrné, že obeznámenost lidí s jinými jazyky má tendenci ovlivnit jejich odpovědi. Mezi těmi, tvrdícími, že mají velmi dobrou znalost angličtiny, 56 % trvalo na tom, že by pravděpodobně zvolili původní pravopis, zatímco 57 % mluvčích neovládajících angličtinu volili ve prospěch adaptované formy.

Okolnosti kontextu jsou často nesmírně důležité, ovšem musí být analyzovány ve spojitosti se změnou v čase. Když „Postoje“ požádaly respondenty, aby ohodnotili přijatelnost osmi výpůjček v médiích, určených širšímu publiku, které byly považované za nepřijatelné většinou Tejnorových dotázaných,

všech osm bylo nyní přijímáno jako více legitimní než v roce 1970, a všechny z nich, s výjimkou *eskalace*, *plaformy* a *stimulu*, byly považovány za více vhodné než nevhodné. Přes spisovnost a poměrně abstraktní povahu některých těchto výrazů mladší respondenti konzistentně potvrdili, že připouštějí cizí alternativy ve větší míře než starší generace. Například, 42 % 15 – 19 letých pohlíželo na *eskalaci* jako na vhodný výraz v porovnání s 18 % 60 a více letých, zatímco sumy pro *disproporce* byly 59 % a 45 %.

Zhruba stejný profil se objevuje, je-li otázka dále zúžena, aby se konkrétně vztahovala na cizí výrazy používané v obecných novinových článkách. Postoje vůči přijatelnosti výpůjček

Tabulka 15: Slyšel o slově?

	Všichni respondenti			Věk (nezahrnuje odpovědi „nevím“)							
	Ano	Ne	Nevím	15–29		30–44		45–59		60+	
				Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
Apartmá(n)	96	1	3	95	3	97	0	96	3	97	0
Obezličky	42	47	11	29	61	39	50	53	32	51	44
Jakuza	23	66	11	28	61	24	63	20	70	18	74
Croissant	62	31	7	68	24	71	24	65	28	41	51
Vizážista	93	4	3	95	3	96	1	93	4	85	12
Bungalov	95	3	2	95	4	94	1	95	3	95	3
Resentiment	14	74	12	16	66	14	76	18	74	10	79
Gastarbeitr	68	26	6	62	32	71	22	74	22	66	28
Konspekt	50	41	9	50	42	43	46	55	32	49	46
Angažmá	98	1	1	97	3	100	0	99	0	95	2
(Pom)frity	83	13	4	86	14	88	10	88	5	67	25
Zimmer frei	92	6	2	92	7	92	6	97	1	89	10
Paparazzo	76	18	6	80	16	85	13	80	12	56	33
Pendler	64	28	8	57	37	63	28	74	12	62	34
Graffiti	80	16	4	88	12	85	13	82	10	62	31
Imbiss	28	61	11	32	59	29	61	27	57	21	71

Tabulka 16: Nahrazení slova

	Všichni respondenti			Ovládá jazyk – anglický (nezahrnuje odpovědi „nevím“)							
	Ano	Ne	Neví	Rozumí i hovoří velmi dobře		Rozumí i hovoří, ale ne moc dobře		Dobře rozumí, hovoří jen s obtížemi		Neovládá	
				Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
Bodyguard	91	2	7	100	0	96	2	98	0	88	2
Power-play	37	24	39	63	25	53	23	50	26	28	24
Babysitter/ka	23	11	66	45	19	36	14	11	8	23	11
Rowdy	6	10	84	19	18	13	13	10	21	2	6
Talk show	31	41	28	50	31	55	32	45	45	19	43
Cash	62	9	29	81	0	75	13	69	10	55	9
Finišovat	62	33	5	75	25	68	30	76	21	57	37
Houmles	44	10	46	75	0	77	6	70	7	28	13
Homepage	25	7	68	63	6	51	19	38	10	11	4
Billboard	92	2	6	100	0	94	4	93	0	90	2
Airbag	76	4	20	88	0	83	2	79	5	73	5
Brifink	50	10	40	44	25	55	9	81	7	43	10
Squatter	26	13	61	38	0	38	23	38	14	19	11
Leasing	87	3	10	88	0	81	4	91	5	88	3
Keyboard	32	12	56	75	0	60	11	50	19	17	11

se zde liší, nicméně všechny specifikované výrazy jsou nyní vnímány jako vhodnější, než v případě Tejnorova průzkumu, a mladí lidé, lidé lépe vzdělaní a ti s lepším ovládnutím jazyků mají tendenci být více přístupní cizí influenci než jiné skupiny. Dokonce i když některá slova ještě nepřešla do obecného povědomí, 15 – 29 letí a absolventi vysokých škol je konzistentně nejvíce přijímají. Například *bibliotéka* a *devalvace* byly považovány za vhodné 44 % a 69 % absolventů, v porovnání s 23 % a 26 % respondentů se základním (a nižším) vzděláním.

Evidence v „Postojích“ naznačuje, že Češi obecně rozumí výrazům přejatým z cizích jazyků v současnosti více než v roce 1970. I v případě 16 výrazů, které nejsou anglicismy, byla většina dotázaných překvapivě dobře informována. Kro-

mě 5 výrazů (*obezličky*, *jakuza*, *resentiment*, *konspekt* a *imbiss*), více než 60 % respondentů rozpoznalo jejich význam. Dva rusismy – *obezličky* a *konspekt* – byly známy 66 % a 84 % absolventů a více než polovině 45 a více letých, zatímco *imbiss* byl rozpoznán 47 % lidí s vysokoškolským vzděláním a 53 % dotázaných s velmi dobrou či adekvátní znalostí němčiny.

Je všeobecným pravidlem, že původ cizího slova je méně rozhodující pro jeho adaptaci než jeho funkční nutnost, nicméně postavení angličtiny je tak významné, že nadbytečné anglicismy jako hovorový výraz *houmles(ák)* (čeština: *bezdomovec*) nadále vstupují do českého lexika. Když byli Dickinsonovi respondenti otázeni, zda by mohli nahradit 15 anglických výpůjček českými alternativami, úspěšnost byla 50 % a více

Tabulka 17: Význam cizích slov

	Všichni respondenti			Muž			Žena		
	Ano	Ne	Neví	Ano	Ne	Neví	Ano	Ne	Neví
Stoper	60	32	8	82	13	5	40	49	11
Jogging	69	21	10	77	12	11	62	30	8
Kouč	87	10	3	98	1	2	77	17	5
Baráž	57	32	11	79	15	6	38	47	15
Biker	43	50	7	59	31	10	28	68	4
Bungee jumping	83	13	4	92	7	2	76	18	6
Cross-country	44	49	7	57	37	6	32	60	9
Hattrick	61	30	9	85	11	4	40	47	13
Špílmacher	52	37	11	71	18	11	36	54	11
Libero	41	50	9	65	25	10	20	72	8
Play-off	78	16	6	95	2	3	64	28	9
Taekwondo	35	55	10	42	46	12	29	62	9

Tabulka 18: Znáte počítačové výrazy?

	Pohlaví	Muž				Žena			
		Věk	15–29	30–44	45–59	60+	15–29	30–44	45–59
Desktop	Ano	65	45	29	17	33	8	17	6
	Ne	27	49	62	77	49	87	73	94
	Není si jist	8	6	9	6	18	5	10	0
Upgrade	Ano	68	49	15	20	46	21	25	10
	Ne	19	42	65	73	33	64	63	87
	Není si jist	13	9	20	7	21	15	12	3

Tabulka 19: Znáte počítačové výrazy?

	Všichni respondenti	Věk (nezahrnuje odpovědi „nevím“)									
		15–29		30–44		45–59		60+			
		Ano	Ne	Neví	Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne	Ano
Software	69	22	9	87	11	72	17	68	20	46	46
Desktop	28	64	8	49	38	25	69	23	68	12	85
Slideshow	21	69	10	37	46	19	69	15	77	12	87
Hyperlink	23	65	12	41	37	24	68	16	76	7	85
Internetový portal	60	34	6	83	15	64	25	51	39	38	61
Excelovský graf	40	52	8	67	25	40	49	31	62	20	75
Textový editor	62	30	8	84	15	67	22	57	30	38	57
Surfovat	80	17	3	92	7	89	7	81	16	48	44
Chatovat	67	27	6	88	11	76	15	60	32	38	57
Upgrade	32	55	13	57	26	33	54	20	64	15	80

u sedmi z nich. Pět anglicismů, pro které byly přesné interpretace či synonyma poskytnuty většinou respondentů – *airbag*, *billboard*, *bodyguard*, *cash* a *leasing* – si uchovalo svou původní morfologickou podobu v nominativu v jednotném čísle.<sup>29</sup> Zatímco adopce výrazů *leasing* a *brifink* mohou být pochopitelné z hlediska toho, že v češtině neexistují jednoznačné ekvivalenty, další obecně známé výrazy buď mají zavedená synonyma (*bodyguard* – *osobní strážce*, *cash* – *hotovost*), nebo se jedná o pohotově utvořené kalky (*airbag* – *vzduchový vak*), a nebo mohou být jednoduše parafrázované (*billboard* – *větší reklamní tabule*, *finišovat* – *blížit se k cíli a zároveň stupňovat tempo*). Jako v jiných případech, změna je vedena mladší generací a lidmi s lepším vzděláním s tím, že znalost angličtiny představuje

významný přispívající faktor u méně specializovaných výrazů, jako například *talk show*. 51 % a 41 % mezi 15 – 29 letými našlo odpovídající české protiklady pro *keyboard* a *homepage*, ve srovnání s 20 % a 13 % 60 a více letých, zatímco 75 % a 63 % absolventů bylo schopno vysvětlit význam slov *brifink* a *power-play*, což je v kontrastu s 31 % a 26 % těch s neukončeným středním (nebo nižším) vzděláním. Podobná nesrovnatelnost se vyskytla v množství plynule mluvících anglicky a neanglických mluvčích, kteří správně označili vhodné náhrady výrazů jako *homepage* (63 % oproti 11 %), *houlmes* (75 % a 28 %), *keyboard* (75 % a 17 %), *power-play* (63 % a 28 %) a *talk show* (50 % a 19 %). Stejně jako ve studii Gesterové, hovorový neologismus *rowdy* nebyl široce znám, ačkoli 19 % z dotá-

Tabulka 20: Srozumitelnost slov

	Tejnor				Dickins				
	a.	b.	c.	d.	a.	b.	c.	d.	e.
Postulát	1	4	56	39	1	6	61	29	3
Rekriminace	1	5	49	55	1	3	50	41	5
Koordinace	6	37	45	12	10	59	25	4	2
Aplikace	11	35	43	11	16	60	19	3	2
Verifikace	0	2	39	59	1	7	49	37	6
Principiálnost	6	32	48	14	6	27	46	17	4
Latentní	1	10	51	38	5	14	55	21	5
Teze	7	27	48	18	11	42	35	11	1
Vertikální	11	34	38	17	23	46	23	7	1

Dickins

Vzdělání	(Neúplné) základní					VOŠ, Bakalářské a VŠ				
	a.	b.	c.	d.	e.	a.	b.	c.	d.	e.
Postulát	1	5	46	46	2	0	6	88	6	0
Rekriminace	1	3	42	51	3	0	0	69	31	0
Koordinace	12	49	29	8	2	10	81	9	0	0
Aplikace	12	57	25	6	0	19	81	0	0	0
Verifikace	1	3	42	51	3	3	6	63	28	0
Principiálnost	3	21	48	25	3	12	41	41	3	3
Latentní	4	11	48	31	6	13	9	66	6	6
Teze	11	39	26	23	1	15	66	19	0	0
Vertikální	23	39	26	12	0	25	63	12	0	0

a. Srozumitelné všem, b. Srozumitelné většině lidí, c. Srozumitelné jen užšímu okruhu lidí, d. Nesrozumitelné (téměř) nikomu, e. Neví.

Tabulka 21: Vhodnost užití slova

	V běžném hovoru			V uměleckém díle			V rozhlasu a televizi		
	Je to vhodné	Je to nevhodné	Neví	Je to vhodné	Je to nevhodné	Neví	Je to vhodné	Je to nevhodné	Neví
Furt	50	48	2	29	56	15	7	90	3
Kramflek	55	41	4	36	49	15	14	82	4
Kumšt	71	26	3	54	34	12	40	63	4
Fajn	83	16	1	47	40	13	37	59	4
Kuráž	85	13	2	53	34	13	47	50	3
Kafe	87	11	2	53	36	11	38	58	4
Marodit	85	13	2	48	39	13	40	63	4
Šmakovat	57	39	4	37	50	13	11	86	3
Normálka	73	23	4	44	43	13	22	74	4
Akorát	85	12	3	53	36	12	44	50	6

zaných s velice dobrou znalostí angličtiny navrholo příhodné synonymum.

Cizí slova nepředstavují žádné vážnější problémy v oblastech jako počítačová technologie a sport, jejichž slovník podstoupil značnou míru internacionalizace. Bylo by vskutku obtížné probírat počítačový program nebo vrcholnou sportovní událost bez užití anglicismů. Z 12 sportovních termínů, vybraných tak, aby zahrnovaly také výpůjčky z jiných jazyků než angličtiny, pouze *biker*, *cross-country*, *libero* a *taekwondo* byly neznámé pro většinu respondentů. Jedním z nejvíce pozoruhodných zjištění byl fakt, že *bungee jumping* a *play-off* byly povědomé termíny u 83 % a 78 % dotázaných, zatímco *kouč* tvořil část slovníku u 98 % mužů ale pouze 77 % žen. Pohlaví se lišilo od ostatních sociologických domén tím, že bylo hlavním rozhodujícím faktorem u každého citovaného příkladu. Procentuální rozdíl mezi mužskou a ženskou seznámeností s těmito slovy se měnilo od pouhých 13 % u *taekwonda* až po 45 % v případě výrazu *libero hatrick*.

Znalost počítačové terminologie je úzce spojena jak s pohlavím, tak s generačními rozdíly. Zatímco 65 % a 68 % mužů ve věkovém rozmezí 15 - 29 let tvrdilo, že znají slova *desktop* a *upgrade*, pouze zhruba 6 % a 10 % 60 a více letých žen znalo jejich význam. Věk se tu zdá být důležitější z těch-

to dvou proměnných, jak dokládá fakt, že 33 % a 46 % žen ve věku mezi 15 a 29 lety byly obeznámeny s termíny *desktop* a *upgrade*, ve srovnání s 29 % a 15 % mužů ve věku 45 - 59 let, a 17 % a 20 % 60 a více letých mužů.

Všechna uvedená slova s výjimkou *desktop*, *slideshow* a *hyperlink* byla známa více než polovině dotázaných ve věku 15-29 let, ovšem pouze v případě mnohoznačného slovesa *surfovat* přesáhl poměr úspěšnosti rozpoznání 50 % u věkové skupiny 60 a více let (což je možné přisoudit především metaforizaci tohoto sportovního termínu). Obeznačenost se základním pojmem *software* se pohybovala v rozmezí od 87 % u 15 - 29 letých do 46 % u 60 a více letých. Podobný věkově založený nepoměr se zde také vyskytl v rozumění mluvčích obecným termínům *textový editor* a *internetový portál*.

V jiné otázce zaměřené na detailnější průzkum názoru Čechů na znalost svých krajanů, Dickins prověřil devět spisovných výrazů označených jako okrajové více než polovinou respondentů z Tejnorova vzorku. Přes dvě třetiny dotázaných v „Postojích“ se domnívalo, že *koordinace*, *aplikace* a *vertikální* jsou nyní snadno srozumitelné, a 53 % tvrdilo, že většina Čechů je také dobře obeznámena s *tezí*, zatímco výrazy *postulát*, *rekrutace* a *verifikace* byly označeny jako stále obecně neznámé široké veřejnosti.

Tabulka 22: Vhodnost užití slova v běžném hovoru (nezahrnuje odpovědi „nevím“)

Pohlaví	Věk	Muž				Žena			
		Všichni respondenti		15-29		Všichni respondenti		15-29	
		Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
	Furt	55	43	57	41	46	53	62	39
	Kramflek	57	39	46	46	54	42	62	33
	Kumšt	72	27	70	24	70	26	74	21
	Fajn	81	17	81	19	83	14	87	13
	Kuráž	84	13	76	16	85	13	95	5
	Kafe	88	10	84	14	87	13	90	10
	Marodit	85	13	81	14	85	14	92	8
	Šmakovat	59	35	60	30	55	42	69	28
	Normálka	72	24	73	22	75	22	85	15
	Akorát	82	13	84	11	87	10	90	8

Tabulka 23: Vhodnost užití slova (nezahrnuje odpovědi „nevím“)

	v běžném hovoru				v uměleckém díle			
	(Neúplné) základní		VOŠ, Bakalářské a VŠ		(Neúplné) základní		VOŠ, Bakalářské a VŠ	
	Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
Furt	60	35	22	75	40	48	28	66
Kramflek	62	35	25	66	40	43	34	56
Kumšt	72	25	56	41	51	35	53	41
Fajn	77	22	81	19	49	39	41	50
Kuráž	83	14	84	16	52	34	50	44
Kafe	83	15	88	9	49	40	53	41
Marodit	82	15	78	22	46	42	53	41
Šmakovat	71	23	31	66	42	45	41	53
Normálka	71	23	44	56	40	42	44	50
Akorát	85	12	78	19	48	37	53	44



Většina příkladů lexikálních výpůjček doposud uváděných v tomto článku patří do spisovné češtiny, ačkoli jak Tejnor, tak Dickins rovněž vzali v úvahu řadu hovorových výrazů (slov omezených jak sociálně, tak územně, s výjimkou nářečních variant, regionalismů a dialektismů). Když Tejnor požádal své respondenty, aby ohodnotili vhodnost těchto výrazů, více než polovina měla pocit, že *furt*, *kramflek* a *šmakovat* nepatřily do českého lexika, zatímco více než třetina považovala další podobné kolokvialismy za nevhodné ve všech kontextech. Oproti tomu, všech uvedených 10 slov bylo v „Postojích“ vnímáno jako spíše vhodných než nevhodných v běžné konverzaci, ačkoli pohledy na *furt* byly rozděleny téměř rovným způsobem.<sup>30</sup> Dickinsovi dotázaní byli mnohem více než Tejnorův vzorek připraveni akceptovat hovorové výrazy jak v oblasti tvůrčího psaní, tak v médiích, ačkoli žádný z výrazů zde uvedených není většinou respondentů pokládán za vhodný pro použití v médiích.

Mladší generace má sklon být obzvláště tolerantní vůči hovorovým výpůjčkám, s tím, že ženy jsou tu opět v popředí, zatímco 60 a více letí jsou méně přizpůsobiví. Relativní tolerantnost žen vůči nespisovným přejatým výrazům je srovnatelná s jejich postojem k cizím slovům vůbec. Vzájemný vztah mezi vzděláním a přijatelností užívání je však méně zřetelný a předpověditelný než v případě většiny spisovných příkladů použitých dříve. Nicméně, absolventi vysokých škol se zdají rozlišovat mezi hovorovými výrazy, které se staly nedílnou součástí obecného užívání jazyka, jako například *kafé*, a více okrajovými formami jako *kramflek*, v mnohem větší míře než jejich méně vzdělaní krajané.

## Závěr

Tejnor dospěl k osmi hlavním závěrům ve své analýze dat: (1) většina lidí cítila, že se užívá cizích slov nadbytečně, a to zejména v médiích; (2) 48 % respondentů nicméně považovalo přejímání výpůjček za jev nezbytný; (3) navzdory tomuto faktu, odpor k přejímání cizích výrazů byl hluboce zakořeněný u českých rodilých mluvčích; (4) cizí lexikální vlivy v médiích a byrokracii způsobovaly největší znepokojení; (5) pasivní znalost převzatých slov byla lepší než jejich znalost aktivní, avšak kvalifikace v cizím jazyce předurčovala tuto znalost více než

věk; (6) hovorové výpůjčky jako *furt* a *šmakovat* byly obecně odmítnuty, a to především pokud se vyskytly v rádiu a televizi; (7) 61 % dotázaných považovalo své rozumění cizím výrazům za neadekvátní; (8) nehledě na jejich pochybnosti, většina lidí byla smířena s funkční nutností přejímání cizích slov.

Dickinsovův průzkum všeobecně zopakoval výsledky Tejnorovy studie, ačkoli jemné detaily byly nevyhnutelně ovlivněny přeměnou společnosti po roce 1989. Výpůjčky jsou nyní vnímány jako způsobující největší potíže v oblasti technologie a obecné (faktické) literatury, avšak v médiích a byrokracii je na ně nahlíženo jako na méně problematické. Podobný poměr lidí (zhruba 46 %) stále považuje adaptaci cizích výrazů za nezbytnou záležitost, přestože teoreticky dávají přednost češtině před cizími kolokvialismy a také v případě většiny dublet. Jak data Gesterové, tak Dickinsova data nasvědčují tomu, že rozdíl mezi těmi, kteří jsou znepokojeni přílivem cizích slov, a těmi, které tento fakt neznepokojuje, se od roku 1970 zmenšil. Navzdory významnému zlepšení aktivního ovládnutí cizích jazyků u českých rodilých mluvčích, 86 % dotázaných v „Postojích“ prohlásilo, že výpůjčky jim způsobují problémy v běžném každodenním životě, a starší generace a lidé méně vzdělaní zakoušeli největší potíže. Potřeba výběrového lexika z jiných neslovanských zdrojů a znalostí cizích jazyků je nyní všeobecně uznávána.

Tento článek identifikoval několik racionálních a neracionálních námitek vůči přejímání cizích slov do češtiny. Mladá generace (společně s těmi, kteří jsou lépe vzdělaní a dobře ovládají cizí jazyky) může být v principu ochotná přijmout jazykové inovace, avšak snaha chránit své jazykové dědictví zůstává nadále přítomna u společnosti obecně a obzvláště u starší generace. Čím více lidé stárnou, tím silnější je jejich náklonnost k jazykovým normám jejich mládí, když čeština byla nějak čistší a podobala se bližším normám nejasně charakterizované, ale nicméně slavnější předešlé epochy. Pokud by byl poměrný konzervativismus starších lidí pouze odrazem jejich výchovy a specifických okolností postkomunistické společnosti, mohl by být zamítnut jako přechodný fenomén. Nicméně, porovnání s Tejnorovými výsledky a výsledky jiných studií naznačuje, že tento přístup ve skutečnosti svědčí o mnohem více předpověditelném a univerzálním jazykovém trendu – procesu, který byl sociolingvisticky charakterizován jako „age-grading“. Méně předpověditelná je ovšem pozorovaná tendence mužů stát v popředí odporu vůči lexikální inovaci.

## literatura

Coates, J. 1993. *Women, Men and Language*. London & New York: Longman.

Daneš, Fr. 1982. „Dialektische Tendenzen in der Entwicklung der Literatursprache.“ Pp. 92-113 in Scharnhorst, Jürgen & Radtke, Edgar, (eds.). *Grundlagen der Sprachkultur. Beiträge der Prager Linguistik zur Sprachtheorie und Sprachpflege*, Part 1. Berlin: Akademie-Verlag.

Daneš, Fr. et al. 1997. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia.

Dickins, T. 2007. „The legacy and limitations of Czech purism.“ *Slavonica* 13 (2): 113-33.

Eckert, E. (ed.). 1993. *Varieties of Czech: Studies in Czech Sociolinguistics*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi.

Ertl, V. 1929. *Časové úvahy o naší mateřštině*. Praha: Jednota československých matematiků a fysiků s podporou ministerstva školství a národní osvěty.

Fasold, R. 1993. *The Sociolinguistics of Society*. Oxford: Blackwell.

Gester, S. 2001. *Anglizismen im Tschechischen und im Deutschen*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Brussels, New York, Oxford & Vienna: Peter Lang.

Gester, S. 2001. *První empirická recepcie anglicismů v českém jazyce*. Olomouc: Univerzita Palackého.





- Giles, H. (ed.). 1977. *Language, ethnicity and intergroup relations*. London & New York: Academic Press.
- Haller, J. 2007. *Dar jazyka: deset statí o češtině*. Praha: Herrman & synové.
- Hauser, P. 1980. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Havránek, B. & Weingart, M., (eds.). 1932. *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich.
- Holy, L. 1996. *The Little Czech and the Great Czech Nation*. Cambridge: CUP.
- Jakobson, R. 1932. „O dnešním brusičství českém.“ Pp. 85-122 in Havránek, Bohumil & Weingart, Miloš (eds.). *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich.
- Kraus, J. 1997. „Jaká je čeština v letech devadesátých? (Zpracování anketního výzkumu).“ Pp. 288-292 in Daneš, František et al. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia.
- Kraus, J. 1996. „Několik poznámek k pocitu jazykového ohrožení.“ *Naše řeč* 79 (1): 1-9.
- Mathesius, V. 1947. „O potřebě stability ve spisovném jazyce.“ Pp. 415-435 in Mathesius, V. *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich.
- Mathesius, V. 1947. *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich.
- Neustupný, J. V. & J. Nekvapil, 2003. „Language Management in the Czech Republic.“ *Current Issues in Language Planning* 4 (3, 4): 181-366.
- Neustupný, J. V. 1989. „Language purism as a type of language correction.“ Pp. 211-223 in Jernudd, Björn H. & Shapiro, Michael J. (eds.). *The Politics of Language Purism*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Olbracht, I. 1939. *O zlych samotářích*. Praha: Melantrich.
- Saville-Troike, M. 2003. *The Ethnography of Communication: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Starý, Z. 1993. „The Forbidden Fruit is the Most Tempting or Why There is No Czech Sociolinguistics.“ Pp. 79-95 in Eckert, E. (ed.). *Varieties of Czech: Studies in Czech Sociolinguistics*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
- Svobodová, D. 2007. *Internacionalizace současné české slovní zásoby*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Tejnor, A. 1971. *Cizí slova v českém jazyce*. Praha: Ústav pro výzkum veřejného mínění.
- Tejnor, A. et al. 1972. „Přejatá slova a veřejné mínění.“ *Naše řeč* 55 (4): 185-201.
- Thomas, G. 1991. *Linguistic Purism*. London & New York: Longman.
- Törnquist-Plewa, B. 2002. „Contrasting Ethnic Nationalisms: Eastern Central Europe.“ Pp. 183-220 in Barbour, Stephen & Carmichael, Cathie (eds.). *Language and Nationalism in Europe*. Oxford: OUP.

## poznámky

- <sup>1</sup> Tento průzkum, umožněn díky „Small Research“ grantu Britské Akademie a koordinován Jiřím Vinopalem, byl založen na rozhovorech s 283 respondenty ve věku 15 a více let.
- <sup>2</sup> Viz Tejnor, A. 1971. *Cizí slova v českém jazyce*. Praha: Ústav pro výzkum veřejného mínění., a Tejnor, A. (et alt.). 1972. „Přejatá slova a veřejné mínění.“ *Naše řeč* 55 (4): 185-201.
- <sup>3</sup> Výsledky Dickinsonova původního dotazníku *Jak reagujete na cizí slova v současné češtině? (How do you react to foreign words in contemporary Czech?)* jsou zaznamenány v [Dickins 2007]. Viz také Kraus, J. 1996. „Několik poznámek k pocitu jazykového ohrožení.“ *Naše řeč* 79 (1): 1-9., a „Jaká je čeština v letech devadesátých? (Zpracování anketního výzkumu)“ [Daneš (eds.). 1997: 288-292] a Gester, S. 2001. *Anglizismen im Tschechischen und im Deutschen*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Brussels, New York, Oxford & Vienna: Peter Lang., a *První empirická recepce anglicismů v českém jazyce*. 2001. Olomouc: Univerzita Palackého.
- <sup>4</sup> Systematická korpusová analýze užívání cizích slov by potřebovala podrobnou diskuzi všech faktorů, ovlivňujících výběr slov (včetně kontextu, formality jazykové situace, tématu rozhovoru, účastníků dialogu a vzhůdu mezi mluvčími).
- <sup>5</sup> Definice hesla „národ“ ve Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost (1994. Praha: Academia.) je „společenství lidí spjatých společnou řečí a zprav. územím a hospodářstvím, psychickým založením a kulturou.“
- <sup>6</sup> [Hauser 1980: 18-40]. Je sporné, do jaké míry je většina slov obecné češtiny pořád územně omezená.
- <sup>7</sup> [Hauser 1980: 51-57].
- <sup>8</sup> „Power is not only displayed through language; it is often achieved through language.“ [Seville-Troike 2003: 261].
- <sup>9</sup> Je třeba dodat, že purismus je jevem celosvětovým a v 19. století zdaleka nebyl omezen na českou realitu. V německy mluvících zemích organizace Der Allgemeine Deutsche Sprachverein (1885-1943) propagovala němčinu, a ve Francii L'Académie française již od 1635 (s desetiletou přestávkou za francouzské revoluce) bdí nad čistotou francouzštiny a stanoví pravopisná pravidla.
- <sup>10</sup> Daneš, F. 1982. „Dialektische Tendenzen in der Entwicklung der Literatursprache.“ Pp. 92-113 in Jürgen Scharnhorst & Edgar Radtke. *Grundlagen der Sprachkultur. Beiträge der Prager Linguistik zur Sprachtheorie und Sprachpflege*. Part 1. Berlin: Akademie-Verlag.
- <sup>11</sup> [Thomas 1991: 39-61].
- <sup>12</sup> Viz zejména Jakobson, R. 1932. „O dnešním brusičství českém.“ Pp. 85-122 in Bohumil Havránek & Miloš Weingart (eds.). *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich., a Mathesius, V. 1947. „O potřebě stability ve spisovném jazyce.“ Pp.415-435 in Vilém Mathesius. *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich.
- <sup>13</sup> Členové Kroužku tvrdili, že výhrůžka přestala existovat těsně po roce 1918.
- <sup>14</sup> Z hlediska studie vlivu ruštiny na češtinu viz Dickins, T. 2006. „Russian and Soviet loanwords and calques in the Czech lexicon since the beginning of the twentieth century.“ in *The Slavonic and East European Review* 84 (4): 593-638. Západoevropské vlivy byly silnější v 60. letech než v 50., 70. a 80. letech.
- <sup>15</sup> Kritika postojů Kroužku je obsažena ve studii Starého [1993: 79-95, 80].
- <sup>16</sup> Neustupný [1989: 211-215 (214-215)] navrhl typologický profil jazyka, spíše než puristické pocity, jako hlavní důvod Čechů pro volbu domácích morfémů. Morfologické vlastnosti češtiny do určité míry „samoreguluji“ výpůjčky i dnes.
- <sup>17</sup> Toto zjištění je v rozporu se sociolingvistickým axiomem, že ženy jsou primárně zodpovědné za udržování jazyka. Viz například Coates, J. 1993. *Women, Men and Language*. London & New York: Longman., zejména kapitola 4, „Quantitative studies“, pp. 61-86.
- <sup>18</sup> Všechna citovaná čísla jsou procentuální. V případech, kdy zaokrouhlená procenta se po sečtení nerovná přesně 100 %, další úpravy nahoru a dolů jsou provedeny (1) k hodnotě v daném sloupci





nejbližší celému číslu, jak je vyžadováno, (2) když jsou desetinné body totožné (např. 5.5 %, 17.5 % a 48.5 %), k největšímu procentu uvedenému v daném sloupci (v tomto případě 48.5 %), a (3) když ani jedno z těchto řešení neodstraní problém, problematické prvky se přesunou k odpovědím „nevím“.

<sup>19</sup>To je v rozporu s pohledem lingvistů jako Svobodová [2007: 128]. Hodnoty Gesterové nejsou přímo srovnatelné, protože její respondenti byli požádáni ohodnotit seznam daných slov na základě deseti rozdílných kritérií, nicméně mnoho z nich stále považovalo přejímání cizích slov za negativní spíše než pozitivní vliv: 27 % oproti 25 %. 69 % respondentů v „Postojích“, používajících kritéria Gesterové, definovalo výpůjčky jako škodlivé.

<sup>20</sup>Uváděná procenta se vztahují k poměru dotázaných v určité identifikované skupině, ne k celkovému množství respondentů v průzkumu. Dickinsonova data dále zahrnuje malé množství studentů VŠ s lékařským zaměřením, přírodovědným zaměřením a jiným zaměřením obsaženým v této kategorii.

<sup>21</sup>Viz například Fasold [1993: 215].

<sup>22</sup>Holy [1996: 72].

<sup>23</sup>Několik méně podstatných kategorií je zde vynecháno.

<sup>24</sup>Viz Jakobson [1932: 121].

<sup>25</sup>Formulace Tejnorových domén byla nepatrně odlišná.

<sup>26</sup>Data odráží ambivalentní charakter situace učitelů, po nichž je požadováno udržování jazykové úrovně a zároveň předávání nových znalostí.

<sup>27</sup>Dokonce ještě menší množství respondentů (7 %) v Tejnorově studii prohlásilo, že by hledali české alternativy pro taková zdomácnělá slova jako *televize*, *motor*, *kino* a *profesor*.

<sup>28</sup>Tato zjištění jsou ve výrazném rozporu s výsledky projednávanými v „The legacy and limitations of Czech purism“, kde pouze 30 % respondentů zvolilo české hláskování.

<sup>29</sup>Jsou deklinovány a zapojeny morfologicky do věty jako pravidelná česká substantiva. Forma *bilbord* je někdy upřednostňována na úkor *billboard*.

<sup>30</sup>Kolokvialismus *Furt* vykazoval velkou míru schválení na Moravě - Slezku (74 %), v Hradci Králové (67 %) a v oblasti severních Čech (61 %).

*Tom Dickins vystudoval Leedskou univerzitu (specializace na ruský jazyk a literaturu a francouzský jazyk a literaturu). V roce 1983 získal na téže univerzitě titul magistra v oboru české literatury. Od roku 1990 učí ruštinu a obecnou lingvistiku na univerzitě ve Wolverhamptonu. Zajímá se zejména o lexikologii, sociolingvistiku, jazykový purismus, přejímání cizích slov, jazykový a politický diskurz. Většina jeho publikací se zabývá jazykovými variacemi a změnami v češtině. Dále Tom Dickins publikoval učební materiály, příkladem může být učebnice ruštiny pro dospělé začátečníky, kterou vytvořil spolu s kolegyní Irinou Mooreovou.*

Viz: <http://www.wlv.ac.uk/Default.aspx?page=12044>

## Subjektivní sociální distance k profesím: existují v české společnosti subjektivní třídní hranice?<sup>1</sup>

Jiří Šafr, Julia Häuberer

**Subjective social distances to professions: are there subjective class boundaries in the Czech society?**

**Abstract:** Using the concept of subjective social distance we focus on perceptions of occupational categories. First, the theoretical concept of social distance is introduced as a tool for measuring social stratification. Second, subjective hypothetical interactional distances to 22 occupational stimuli are analyzed with data from the Social Distances 2007 survey. People rate the stimuli hierarchically analogous to occupational prestige and socioeconomic status; however some minor divergences can be detected. Further we focus on differences among gender and members of self identified social classes. The main part assesses the hypothesis of the existence of subjective social class boundaries. The status-continuum is shared by the whole public, yet we can identify mental categorization patterns of professional groupings which draw an intense boundary between white and blue collar professions. Further, four groupings regarded as subjective social class can be identified: higher professionals, female lower professionals, qualified and semi-qualified manual and non-manual workers, and unqualified manual professions with low prestige.

**Keywords:** subjective social distance, social stratification, subjective class boundaries

### Úvod

Profese utváří stratifikaci společnosti nejen v objektivní ale i v subjektivní rovině. Z objektivního hlediska jde o klíčovou determinantu našeho příjmu a v důsledku toho i materiálních zdrojů, které máme k dispozici. Výkon povolání také vyžaduje určitě vzdělání a kvalifikaci, jejichž získání významně utváří – krom vlivu rodiny a okolí i samotného povolání – naše hodnotové orientace a životní styl. V subjektivní rovině nám

pak znalost povolání slouží jako zjednodušená informace o druhém člověku, neboť odráží objektivní pozice (příjem, kvalifikace, způsob života). Profese představuje symbol, pomocí něhož lidé kategorizují osobu na základě svých sociálních preferencí a očekávání [Laumann 1966]. Povolání je tak stále – i přes určitý úpadek významu práce jako determinanty sociálního postavení v pozdně moderní společnosti, kdy roste při utváření identity význam jiných nevertikálních charakteristik

